

VARGA GERGELY

A környezethez való jog mint személyhez fűződő jog¹**Bevezető**

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy az egészséges környezethez, a természetvédelméhez, és általában a környezethez való jog beleilleszthető-e a személyhez fűződő jogok (bár a hatályos polgári törvénykönyvünk a személyhez fűződő jogok kifejezést használja, meg kell említenem, hogy az új kódex már személyiségi jogokról rendelkezik) generálklauzulájába. Vagyis levezethető-e a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 71. § (1) bekezdéséből, ami kimondja, hogy „a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak”. Mint ismeretes e keretdispozíció tartalommal való kitöltése, a bíróságok jogalkalmazó, jogfejlesztő munkájának az eredménye. A dolgozat vizsgálódása ezért kiterjed a bíróságok ilyen irányú munkájának az elemzésére, valamint új, nem nevesített személyhez fűződő jogok kialakításának, elismerésének a lehetőségeire. Tehát a munka egyrészt elméleti megalapozást kíván nyújtani, másrészt az elmélet gyakorlati megvalósításának lehetőségeit is vizsgálja.

A dolgozat témája továbbá, a személyhez fűződő jogok és az alapjogok kapcsolatának és az ebből eredő értelmezési lehetőségek vizsgálata. Szintén megemlítésre kerül a nemzetközi egyezményekben rögzített emberi jogok szerepe, mint a személyhez fűződő jogok egyik forrása. Nem elhanyagolható feladat a személyhez fűződő jogok szerkezetének, tulajdonságainak a bemutatása, hiszen ezek a tényezők tehetik lehetővé a dolgozat fő témájának választott kérdés megválaszolását.

A dolgozatban egy elfogadható, működőképes jogi konstrukció lehetőségét vizsgálom, amely megteremtené a környezethez való jog, mint személyhez fűződő jog alkalmazásának, mind elméleti, mind gyakorlati feltételeit.

A vizsgált problémakörök

Kérdéses mennyire terjedhet ki a „személyiség” határa? Meddig lehetséges a személyiség jogi védelme és meddig vállalhatja a polgári jog magára e feladatot? Tehát meghatározható-e egy általános, objektív mérce a személyiség integritását tekintve? Vélelmezhető-e a környezethez való jog, minden ember személyiségének részeként? Megragadható-e a bíróságok számára a személyhez fűződő jog kialakítása, elismerése, a környezethez való jog kapcsán? Szükséges-e csupán a bíróságokra bízni ennek kialakítását, vagy esetleg nevesített jogként a jogalkotóra ruházni a feladatot? Miért érdemes személyhez fűződő jogként elismerni a környezethez való jogot? Milyen társadalmi szükségszerűség indokolja az elismerését? Miért nyújtana hatékony környezetvédelmi lehetőségeket a személyhez fűződő jogok ilyen irányú bővítése? Mennyiben és miben nyújthat hatékonyabb védelmet illetőleg érvényesítési lehetőséget a különböző jogágak jogintézményeihez képest? Milyen gyakorlati, perjogi következmények, követelmények szükségesek?

Dolgozatomban ezekre a kérdésekre keresem a választ annak érdekében, hogy a környezethez való jog személyhez fűződő jogi jellegének elismerésére helyes

¹ Konzulens: Dr. Menyhárd Attila, tanszékvezető egyetemi tanár

értelmezést nyerjen.

1. Jogági áttekintés

A dolgozat megpróbálja a környezetvédelem jogi lehetőségeinek körét kitágítani, azt hatékonyabbá tenni. Régóta fennálló igény a környezet, természet állapotának védelme, fenntartása, sőt sokszor még az illuzórikus 'jobbá tétele' kifejezés is megfogalmazódik. Az utóbbi időkben bebizonyosodott, hogy a számos környezetvédelmi nyilatkozat, egyezmény, politika célkitűzés, akcióterv nem vezetett eredményre, nem hozott igazán értékelhető változást.

Úgyszintén a környezetvédelmi célokat szolgáló jogintézmények, állami szervek hatékonysága is alulmúlja a szükséges szintet. E tény indokolja, hogy a dolgozat az egyes jogágak megoldásait, valamint az állami szervek tevékenységét röviden áttekintse, majd a személyhez fűződő jogokban rejlő környezetvédelmi lehetőségeket vizsgálja.

Sokáig tartotta magát az álláspont (és talán tartja még ma is), hogy a környezetvédelem elsősorban állami tevékenység, sőt kötelezettség, ami igazgatási úton valósítandó meg. Az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) ún. környezetvédelmi alaphatározatában² maga is úgy találta, hogy az egészséges környezethez való alapjog egy sajátos alapjog, amelynek objektív, intézményvédelmi oldala a túlnyomó és meghatározó. Így a közigazgatási jog egyes jogintézményeinek az alkalmazása vált az adekvát környezetvédelmi eszközzé. Ez főleg határértékek megállapításával, közigazgatási bírságok kiszabásával, kötelezettségeket megállapító határozatok kibocsátásával, valamint engedélyeztetési eljárások lefolytatásával jár. E lehetőségek azonban természetszerűleg nem fedik le a környezetben okozott károkra, az egészséghez való jog illetőleg a környezethez való jog sérelmére adott jogi reakciók teljes körét. Kétségtelen, hogy szükséges a közigazgatási jog ez irányú alkalmazása, és sokszor megfelelő eszköznek is bizonyulhat, azonban indokolt a belé vetett túlzott bizalom elkerülése.

Ugyanis számos élethelyzetben okozott problémát, a jogérvényesítés lehetőségét veszélyeztetve, például a határértékek alatti kibocsátások okozta jogsérelem. Erre példaként szolgál, hogy bár közigazgatási jogi értelemben működhet pl. egy gyár jogszerűen, noha az környezetszennyező. Ez szükségszerűen fakad a határértékek meghatározásának módszeréből. Azonban az, hogy közigazgatási jogilag jogszerű a tevékenység, korántsem jelenti, hogy polgári jogi értelemben is az.

Előfordulhat, hogy a határérték alatti kibocsátás egy személy tulajdonában kárt okoz, vagy valamely jogának gyakorlásában korlátozza. Ilyen esetben kártérítési, illetve szomszédjogi igények támaszthatók a tevékenység gyakorlójával szemben. Azonban megállapítható, hogy a kártérítési igény bizonyításának nehézsége sokszor lehetetlenné teszi a megfelelő jogérvényesítést.³

A szomszédjogok alkalmazhatónak bizonyulnak egyes környezetvédelmi kérdésekben. A Ptk. 100. § szakasza szerint: „a tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.” A lehetőség abban rejlik, hogy a rendelkezés nem csak a közvetlen szomszédságra vonatkozik, hanem a zavaró hatás terjedelmének megállapításából

² 28/1994. (V.20.) AB határozat

³ SÓLYOM László: *Környezetvédelem és polgári jog*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1980, 41-44.o.

kiindulva mindenkire, akire a zavaró hatás kiterjed. A szükségtelen zavarás megállapítása az érdekek egyeztetése során történik. Itt megemlítenéd azonban, hogy a szükséges mértékű zavarás jogszerűsége „mögé” nem bújhat senki arra hivatkozva, hogy jogszerű közigazgatási engedéllyel rendelkezik, és az engedély feljogosítja a tevékenységre. Tehát a közigazgatási és polgári jogi jogszerűség különválik bizonyos esetekben.

A birtokvédelem körében szintén elképzelhető bizonyos fokú környezetvédelmi igényérvényesítés, a zavarás tényéből kiindulva. A jogérvényesítési módok közül a Ptk. 191. § (1) bekezdése kecsegtet hatékony megoldással, miszerint: *„Akit birtokától megfosztanak vagy birtoklásában zavarnak, a jegyzőtől egy éven belül kérheti az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését”*. Így a lehető leggyorsabban érhető el a zavarás megszüntetése, adott esetben a környezetszennyezés megszüntetése.

A különféle jogágak környezetvédelmi hatékonyságának ismertetését a büntetőjoggal zárom. A büntetőjog, ultima ratio jellege miatt csak a legsúlyosabb, egyértelmű, bizonyítható környezetkárosítás eseteiben rendeli büntetni az elkövetőt. A környezetkárosítás illetőleg a természetkárosítás tényállásának megvalósítása, valamint a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése esetén a speciális prevenció eszközével teszi ezt, aminek ugyanakkor generális preventív jellege is van. A büntetőjogot nem soroljuk a hatékony környezetvédelmi eszközök közé, mert a környezetszennyezés bizonyítása roppant nehézkes, és ebből kifolyólag az ilyen típusú ítéletek száma meglehetősen alacsony.

2. Az emberi jogok, alapvető jogok és a személyhez fűződő jogok összefüggésrendszere

2.1. Emberi jogok

Az emberi jogok fogalma meghatározható akként, *„hogy léteznek olyan jogosultságok, amelyek az embereket emberi mivoltuknál fogva illetik meg, amelyeket nem az állam teremtet, de köteles elismerni és tiszteletben tartani, és amely jogok minden embert egyenlően illetnek meg”*³. A fogalom meghatározás magában foglalja azokat a fő ismérveket, amelyek alapján elhatárolhatóvá válnak az emberi jogok az alapvető jogoktól: miszerint, hogy nem az állam alkotja őket, hanem az ember létezésének tényéből fakadnak.

Az emberi jogok keletkezésének alapján megkülönböztetünk első-, második-, és harmadik generációs jogokat. Az első generációs jogokat szabadságjogoknak is nevezik, főként az állam szükségtelen beavatkozásától védik az egyéneket.⁴ E jogok közé tartozik például az emberi méltósághoz való jog, az élethez való jog, a tulajdonhoz való jog, a levéltitokhoz való jog, az embertelen bánásmód tilalma, a véleménynyilvánítás szabadsága, az egyesülési szabadság, az egyes politikai részvételi jogok illetve a törvény előtti egyenlőség elve.

Ezek közül nyilvánvalóan az élethez való jog bír jelentős relevanciával az egészséges környezethez való jog levezetésében. A jogirodalom és a joggyakorlat nem egységes abban a kérdésben, hogy közvetlenül levezethető-e az élethez való jogból az egészséges környezethez való jog. Azonban számos pozitív nemzetközi és

⁴ HALMAI Gábor-TÓTH Attila szerk. *Emberi Jogok*, Osiris kiadó, Bp. 2003, 28. o.

hazai példa szolgál annak alátámasztására. A hazai joggyakorlatban az Alkotmánybíróság határozataiban jelenik meg e két jog összekapcsolódásának indokolása, amiről a későbbiekben szó lesz.

A második generációs jogok a megváltozott állami szerepvállalás eredményeképpen alakultak ki a 20. század elején. Az állam minél szélesebb védelmet kívánt nyújtani állampolgárainak a kapitalista rendszer visszaságaival szemben így előtérbe kerültek a gazdasági, szociális és kulturális jogok. Többek között a munkához-, egészségügyi ellátáshoz-, lakhatáshoz-, oktatáshoz való jog jelenik meg mint emberi jog.

A dolgozat vizsgálódása szempontjából a leglényegesebbek a harmadik generációs jogok. E jogokat a 20. század második felében megjelenő 'globális kihívások' hívták életre. Ilyen kihívásoknak számítanak az egyes államok közötti egyenlőtlenségből fakadó, illetve azon problémák, amelyek az államok tehetetlensége miatt alakultak ki. A környezetvédelem egyértelműen ide sorolható, mint olyan globális kihívás mely természetesen 'országhatárokon átnyúló' és megoldásuk államok közötti együttműködés esetén lehetséges. Ennek részletezése szükségtelen, hiszen könnyen belátható, hogy egy (feltételezett) állam elkötelezett környezetvédelmi törekvései is gyorsan megbuknak, ha a szomszédos államok nem cselekednek hasonlóképpen (a környezeti problémák jellegéből adódóan sokszor a távoli államok is szomszédosnak minősülnek e tekintetben). Erre vonatkozik tehát az államok tehetetlensége. Számos szerző szerint⁴ a harmadik generációs jogok nem sorolhatók az emberi jogok körébe, mivel ezeknek a „*jogként megfogalmazott igényeknek sem az alanya, sem a kötelezettje, sem a tartalma nem világos*”. Azt is leszögezik, hogy e jog kivételesnek számít abból a szempontból is, hogy „*az egészséges környezethez való jog, mely értelmezhető negatív jogként is*”.⁵ Negatív jog lehet abban az értelemben, hogy bizonyos esetekben a jogok kötelezettjeitől a környezet, természet 'rendjébe', 'megfelelő működésébe' a be nem avatkozást követelik meg. Így például követelhető az államtól vagy egy gazdasági társaságtól, hogy természetvédelmi területen (illetve bármely környezetvédelmi fontosságú területen), ne létesítsen, környezetszennyező beruházásokat vagy ne torzítsa indokolatlanul a tájképet.

Ugyanakkor véleményem szerint az egészséges környezethez való jog pozitív jogként is megjelenhet (megjelenik). A 21. század környezeti problémái, a környezetkárosítás oly nagyfokú, hogy már nem elégséges a be nem avatkozáshoz tartani magunkat, szükséges a kötelezettek (állam) számára a környezet javítása, a károk helyreállítása és ennek érdekében jogalkotási illetve konkrét tevékenységek előirányzása. Tehát a környezeti „status quo” mellett (helyett) a konkrét javítási, helyreállítási céloknak kell előtérbe kerülniük, realizálódniuk.

2.2. Alapvető jogok

Az emberi jogok kapcsolata az alapjogokhoz egyértelmű, egymást lefedő tartalommal bírnak. Az alapvető jogok, azok az emberi jogok, melyeket az egyes államok beemelnek jogrendszerükbe, és többnyire nemzeti alkotmányaikban is megjelennek. Tehát nem szükségszerű az emberi jogok és az alapvető jogok teljes egybeesése, bár látnunk kell, hogy a demokratikus jogállamok alkotmányai szinte kivétel nélkül tartalmazzák a legfontosabb emberi jogokat, melyek egyik fő forrása a nemzetközi emberi jogi egyezményekben felsorolt jogok, melyek az államok által elfogadott egyezmények által is a 'belső', tételes jog részévé válnak.

⁵ HALMAI Gábor-TÓTH Attila szerk. *Emberi Jogok*, Osiris kiadó, Bp. 2003, 88. o.

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy a környezethez való jogot mint emberi jogot, alapvető jogot határozzam meg és abból levezethetővé váljon annak személyhez fűződő jog jellege. Először az emberi méltósághoz-, élethez való jognak az egészséges környezethez való joghoz fűződő kapcsolatát vizsgálom. Az Alaptörvény II. cikke kimondja: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz...”. E két jog kapcsolatának a feltárása előtt, érdemes megnézni külön-külön e jogoknak az egészséges környezethez való joghoz, és a személyhez fűződő jogokhoz csatlakozó viszonyát.

Az emberi méltósághoz fűződő jog és a személyiségi jog kapcsolatát az AB 8/1990. (IV.3.) határozatában fejti ki. Eszerint az AB az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti. A modern alkotmányok, illetve alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként.

Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az AB, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható”. Ez a megállapítás a dolgozat hátralévő részében komoly relevanciával bír majd, de itt is leszögezendő, hogy az emberi méltósághoz (élethez) való jog és a személyiségi jog kapcsolatának kérdése nem hagyható figyelmen kívül, a környezethez való jog személyiségi jogként való megalapozásánál.

Az élethez való jog hagyományosan két dimenzióból áll, egyrészt alanyi oldalból, másrészt intézményvédelmi oldalból. Az alanyi oldal az egyén életének biztosítására szolgál, az egyén jogát abszolút védelem illeti meg. Az alanyi oldal részletes fejtegetésére a dolgozat tartalmi korlátai nem engednek teret, annyit azonban meg kell állapítani, hogy az egészséges környezethez való jogot a joggyakorlat ez idáig nem integrálta az alanyi oldalba, hanem az intézményi oldal részeként szerepel.

Az intézményvédelmi oldal főként az élethez való jogból fakadó állami kötelezettségeket tartalmazza. Ezt a megközelítést árnyalja az AB 28/1994. (V.20.) ún. környezetvédelmi alaphatározata, melyben az élethez való jog megközelítéséből vizsgálja az egészséges környezethez való jogot. Az AB megállapítja, hogy az állam a „természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen. A védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.” Ezen intézményvédelmi kötelezettség nagyban meghatározta az elmúlt tizennyolc év környezetvédelmi joggyakorlatát. Az 64/1991. (XII. 17.) AB határozat megállapította, hogy „az élethez való jog vonatkozásában az állam objektív intézményvédelmi kötelessége az emberi életre általában-az emberi életre, mint értékre-is kiterjed, és ebbe beletartozik a jövő generációk életfeltételeinek a biztosítása is.”

Az AB 28/1994. (V.20.) határozata tovább fejtegetve az intézményvédelem kérdését arra a megállapításra jut, hogy „a környezethez való jog jelenlegi formájában nem alanyi alapjog, de nem is pusztán alkotmányos feladat vagy államcél, amelynek megvalósítási eszközeit az állam szabadon választhatja meg.” Az AB két fontos megállapítását kell ehelyütt még ismételni. Egyrészt kimondja, hogy „a

környezethez való jog valójában az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldalának egyik része: az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami köteleességet nevesíti külön alkotmányos jogként."

Másrészt nagyon találóan jelzi, hogy „a környezethez való jog az emberi élethez való jog érvényesülésének fizikai feltételeit biztosítja”. Ezen a ponton érdemes talán megállni, mert jól jelzi az utolsó mondat az élethez való jog és az egészséges környezethez való jog nagyon szoros kapcsolatát. Tehát az AB kimondta, hogy az egészséges környezethez való jog ugyan nem alanyi alapjog, de nem is pusztán államcél, sajátos alkotmányos helye van. „A környezethez való jogot az alanyi jogokhoz való sajátos viszonya, valamint sajátos tárgya különbözteti meg mind a többi alapjogtól, mind az alkotmányban kitűzött feladatoktól.”

Az AB 48/1998. (XI.23.) határozatában is kifejti, hogy az életvédelmet szolgáló alanyi jogok, állami köteleességek, valamint az államcélok rendszerének közös gyökere az élethez való jog.

Felmerül a kérdés, hogy az Alaptörvény hatálybalépése óta változott-e az egészséges környezethez való jog alkotmányos megítélése. Nos, az Alaptörvény XXI. cikkének (1) bekezdése szerint „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez”. Mivel az Alaptörvényben e rendelkezés az alapjogok felsorolását tartalmazó részben található, azt gondolhatnánk, hogy alanyi alapjogról van szó, azonban ezen megfogalmazás szóról-szóra megegyezik a korábbi Alkotmány 18.§ szakaszában foglaltakkal. Így kérdéses, hogy vajon az AB erre vonatkozó határozata irányadó-e. Nyitott kérdés az is, hogy a testület az Alaptörvény értelmezésénél kitöltené-e új tartalommal az egészséges környezethez való jogot. Vagy inkább támaszkodna a korábbi határozatra, mivel az ugyanazon megfogalmazású rendelkezés vizsgálatát végezte el?

A korábbi megfogalmazáson túl tartalmaz az Alaptörvény a környezetvédelmet érintő új rendelkezéseket is. A XX. cikk (1) bekezdés szerint mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez, amely jog érvényesülését a (2) bekezdés szerint Magyarország többek között a „környezet védelmének a biztosításával segíti elő.” Ezen megfogalmazás is tartalmilag megegyezik az Alkotmány 70/D.§ szakaszában foglaltakkal, amire szintén kiterjedt a fent említett ABH vizsgálata, így ennél az alaptörvényi „változásnál” is valószínű az érdemi változás hiánya. Az Alaptörvény P) cikkében szintén találunk szép ívű környezetvédelmi szövegeket, illetve a jövő nemzedékek érdekeinek megjelenítését. Azonban e cikk normatív tartalma erősen hiányos, nemhogy alapjogot tartalmazna, így ez a dolgozat vizsgálódásának homlokteréből kikerül.

Összefoglalva elmondható, hogy az élethez való jog, mint alapjog áll legközelebb az egészséges környezethez való joghoz, sőt abból való jog levezetésére is alkalmasnak tűnik. Kérdéses maradt ugyanakkor, az AB által szétválasztott, az élethez való jog alanyi és intézményi oldala végérvényesen elvágta-e annak lehetőségét, hogy környezetvédelmi igényérvényesítésre alapjogot lehessen segítségre hívni.

Mint látjuk az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog szorosan egymás mellett áll. E nézet a jogirodalomban is vitán felül áll. E két jog kapcsolatát az AB a legjelentősebb alkotmányos értéknek tekinti, melyek a személyiség egészét védelmezik, ezért az alapvető jogok hierarchiájának élén állnak. Az AB 23/1990. (X.31.) határozatában kijelenti: „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységet alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele.”

E két jog viszonylatában egyrészt beszélhetünk dualista emberfelfogásról. Amely szerint a testi jogoktól (melyek az ember biológiai-fizikai létezését biztosítják, és a legtöbb alkotmányban nem élveznek abszolút védelmet) elválik az emberi nem különlegességét kifejező, a lélekhez kapcsolódó jog (az emberi méltóság joga.). Másrészt beszélhetünk a magyar Alkotmánybíróság által követett monista szemléletről. Ezt a szemléletet Sólyom László a fent idézett alkotmánybírósági határozathoz fűzött párhuzamos véleményében ekként fejti ki „Az emberi méltóság az emberi léttel eleve együtt járó minőség[...]ez a jog osztatlan és az egész embert érinti[...]Az élethez és méltósághoz való jog, mint az ember jogi statusának alapja egyszerre a legszemélyesebb és a legáltalánosabb[...]fogalmilag korlátozhatatlan, csak teljesen és végérvényesen lehet megfosztani tőlük az embert [...] E jogok minden más alapjog lényeges tartalmának is részét képezik, hiszen az összes többi alapjog forrásai és feltételei, továbbá azok korlátozhatóságának abszolút határai.”⁶

Sólyom László különvéleménye jól rávilágít a két jog egységére, osztatlanságára, valamint feltárja annak a lehetőségét, hogy egyéb alapjogok forrását is képezzék. Az emberi méltósághoz és az élethez való jog egysége kiemelkedő jelentőséggel bír az egészséges környezethez való jog megítélésében, fontosságában is.

2.3. A személyhez fűződő jogokhoz való kapcsolat és az általános személyiségi jog

A személyhez fűződő jogokról egy önálló fejezet keretében lesz szó, így itt mindössze az emberi jogok, alapvető jogok, és a személyhez fűződő jogok kapcsolatának vizsgálata során feltárt konklúziót ismertetem.

Ezen jogok kapcsolatának kérdése azért is fontos, hogy lássuk a személyhez fűződő jogok nem csupán a polgári törvénykönyvek által deklarált jogok, nem csupán az autonóm mozgástér védelmének biztosítékai, hanem „mélyebbről” jövő, még komolyabb értéktartalommal bíró jogi és erkölcsi kategória. Itt kapcsolódik be a sorba a személyhez fűződő jogok rendszere. Polgári törvénykönyvünk által nevesített személyhez fűződő jogok kivétel nélkül alapvető jogok is egyben, illetve szorosan kapcsolódnak azokhoz. A dolgot szempontjából kérdéses, vajon az (egészséges) környezethez való jog levezethető-e az emberi jogok, alapvető jogok, személyhez fűződő jogok összefüggésrendszerében.

Ahogy az emberi jogok, alapjogok kapcsolatában arra a következtetésre jutottam, hogy az emberi méltóság, testi épség, egészség (élethez való jog) milyen szoros összefüggésben állnak az egészséges környezethez való joggal; úgy a személyhez fűződő jogok tekintetében sincs másként. Ehelyütt idézném az AB levezetését miszerint, „az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubsidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható”⁷

Tehát ha a személyiségi jogok generálklauzuláját nézzük, miért van másként? Egy olyan tényállásról van szó, melyre a nevesített személyhez fűződő jogok (de még alapjog sem) egyike sem alkalmazható, de egyébként szorosan kapcsolódik az emberi méltósághoz, valamint az egészséghez való joghoz. Nincs konkrét, nevesített jogként elismerve, de számos alapjognak, személyhez fűződő jognak pedig alapfeltétele, érvényesülésének fizikai feltétele.

⁶ 23/1990. (X.31.) AB határozat

⁷ (8/1990 (IV.3.) AB határozat

Véleményem szerint mindezek miatt megkerülhetetlen a környezeti ártalmakból adódó, közvetlen érdekérvényesítés lehetővé tétele. Főleg, hogy annak személyhez fűződő jellege levezethető a Ptk. által adott felsorolásból.

3. Személyhez fűződő jogok

3.1 A jogintézmény jellege

A következőkben a személyhez fűződő jogok elméletét, rendszerét, sajátosságait mutatom be. Arra a kérdésre próbálok meg választ nyújtani, hogy vajon a(z) (egészséges) környezethez való jog értelmezhető-e személyhez fűződő jogként. Egyáltalán alkalmas lehet-e környezetvédelmi igények érvényesítésére e jogi konstrukció? Vizsgálom azt a kérdést is, hogy a személyek polgári jogi védelme illetve a személyhez fűződő jogok alatt mit is értünk pontosan, mit jelent a személyiségvédelem, és egyáltalán mi a személyiség, mi tartozhat a személyiség fogalma alá, amire kiterjedhet a polgári jog védelme.

A személyiség megítélése, fontosságának hangsúlyozása, elismerése nem új keletű dolog. Elmondható, hogy különféle történelmi korszakoknak megvolt a maga emberképe, ehhez mérten a személyiségről alkotott „vélekedés” is eltérő volt.

A személyiség jog általi elismerése és főleg védelme göröngyös utat járt be mai formája kibontakozásáig. Az ókori római jog által ismert *inuria* már bizonyos tekintetben a személyiség védelem jogi eszközének volt tekinthető. Azóta eltelt évszázadokban folyamatos változáson esett át e korabeli „jogintézmény” szerkezete. A felvilágosodás korában előtérbe kerülő személyi szabadságjogok elismerése, kiterjesztése megváltoztatta, tágította a személyiség tartalmát.

A személyiségről alkotott kép, azonban nemcsak történelmi koronként, de világnézetenként, és tudományáganként is változik. Másként próbálja megragadni a filozófia, az antropológia, másként a hittudományok vagy a pszichológia és megint más a jogtudomány megközelítése e tekintetben. Továbbiakban a dolgozat, terjedelmi okokból, kizárólag a jogtudományi megközelítéssel tud foglalkozni.

Az, hogy mi tartozik a személyiség, és a személyiségvédelem fogalmába, már hosszú idő óta vita tárgyát vagy éppenséggel irományok törzsanyagát képezi. Egységes fogalom hiányában több szerző megkísérelt valamiféle támpontot nyújtani a definíció terén. Ezek a próbálkozások változó eredménnyel jártak, sokszor eltérő megközelítésekkel éltek. Annyi azonban kirajzolódott a „mai” személyiségvédelem fogalomból, hogy mindezek az egyén személyi szabadságának biztosítékait, az individuum autonómiájának határait, az állami beavatkozás korlátait jelentik és egyáltalán a személyiség kibontakoztatásához vezető út háborítatlanságát hivatott biztosítani.

A magyar jogtudományban többen tettek kísérletet a személyiség meghatározására. Törő Károly írja: „A személyiség jogi védelmének a tárgya ez az ellentmondásos- a természeti, biológiai valóságra épülő, de elvont eszmei értéket kifejező, a társadalomtól elválaszthatatlan és viszonylagosan elkülönülő, a szükségyszerűségben a szabadságot és az ebből fakadó felelősséget kifejező, az állandóan változó, önmagával mégis mindig azonos, a rendkívüli sokrétű, önálló értéket jelentő elemekből összetett, de lényegében széttagolhatatlan, egységes és egyetlen- személyiség”⁸.

⁸ TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. KJK. Bp. 1979, 29. o.

A személyiségben kifejeződő értéket és egyediséget hangsúlyozza Petrik Ferenc, amikor azt írja: „[...] a személyiségi jognak azt kell feltételeznie, hogy minden ember különbözik a többitől, és azt kell biztosítania, hogy minden ember más lehessen, mint a többi. A személyiség meghatározott életminőséget jelent, nevezetesen azt, hogy az ember szabadon rendelkezik önmaga felől, továbbá megilletik az emberhez méltó feltételek.”⁹ Jól jelzi Petrik utolsó mondata azt, amiről megelőzőleg szó volt a dolgozatban. Nevezetesen, hogy a személyiség részét képező, „méltó feltételek” illetik meg az embert. Olyan életminőség, amely méltó az emberhez. És e tekintetben érezhető a szoros kapcsolat a már tárgyalt méltósághoz, élethez való joggal.

Az absztrakció nem túl magas szintjén könnyen belátható, hogy az „emberhez méltó feltételek”, az egészséges környezethez való joggal összefüggésbe hozható. Jobbágyi Gábor azt írja: „A személyiségi jogok összetettek, egyrészt védik az ember szellemi értékeit, szubjektumát és védik az emberi személynek az anyagi világban megjelenő testi lényegét is. A személyiségi jogok rendkívül összetettek, e jogok köre majdhogynem számbavehetetlen. Mivel a személyiségi jogok alapvetően az ember szubjektumából, egyéniségéből indulnak ki, így a jogok létezésének első lépcsője, hogy maga a sokszínű, egyedi emberi személy, mit tart saját személyiségi jogának.”¹⁰

A személyiségi jogok ezen összetettsége, meghatározatlansága szolgáltat alapot a Ptk. általi keretdispozíció alkalmazására. Nem lehet körülírni a személyiséget pontos adatokkal, jellemzőkkel, és a jog sem tudja lefedni a személyiség egészét érintő problémakört. Ezen megközelítésben fejti ki Sólyom László: „Ez a jogintézmény az autonómiát írja zászlajára és céljainak bármely megfogalmazása – a személyiség szabad kibontakozása, vagy az önérvényesítés, avagy az individuum érinthetetlensége, stb. – ugyanazt jelenti. Az autonóm emberi személyiség megvalósítása azonban kivételes teljesítmény és ugyanakkor a legszemélyesebb is, 'kívülről' - hát még jogilag!- nem biztosítható, de meg sem határozható, a körülményektől viszonylag független, mert mértéke maga az egyén. A jog itt olyasmit ígér, amit nem adhat, és maga a személyiségi jog természetesen nem is úgy funkcionál, mintha ezt akarná nyújtani”¹¹

Sólyom itt egyrészt jól összefoglalva jellemzi személyhez fűződő jog jellegét, és megvilágítja azt az ellentmondásosságot, ami e jogintézményt jellemzi. Az egyén, roppant sajátos személyiségének a védelmét, a jog „általános érvényű” szabályaival hogyan képes ellátni? A következő sorokban Sólyom megválaszolja e kérdést: „az élő személyiségi jogvédelem legjobb formájában is csak arra szolgálhat, hogy egy közelebből meg nem határozott, de az 'emberhez méltó lét' mindenkor közfelfogásához igazodó, tehát leszállított igényű és átlagosított tömegköveteléseknek megfelelően, annak külső előfeltételeit garantálja, és ily módon védelmet nyújtson, úgy lép fel, mintha az egyéni, legszemélyesebb és egyben valóban kivételes autonómiát valósítaná meg.”¹²

Tehát a teljesen sajátos személyiség védelme, egy tulajdonképpeni objektivizált mérce alapján valósulhat meg. Fontos kiemelni, hogy az „emberhez méltó lét” – akárcsak később Petriknél – szintén előkerül, és ugyanarra a levezetésre adhat okot. Kérdéses, hogy a valódi személyiségvédelem szempontjából mi minősülhet a mindenkor közfelfogáshoz igazodó, emberhez méltó létnek? Ennek meghatározása, kialakítása nyilvánvalóan a bíróságok feladata. Ezért annak

⁹ PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme - A sajtó-bélyegizgatás*, HVG- ORAC, Bp. 2001, 41.o.

¹⁰ JOBBÁGYI Gábor: *Személyi jog*, Novotni kiadó, Miskolc 1996, 49. o

¹¹ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1983, 313-314. o.

¹² SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1983, 314. o.

eldöntése is, hogy vajon a környezethez való jog lehet-e személyhez fűződő jog, főként a bíróságok jogalkalmazó, jogfejlesztő munkájára hárul. Ennek részletesebb kifejtésére, és a generálklauzula vizsgálatára később kerül sor.

Összegezve a személyhez fűződő jogok eddig ismertetett meghatározásait, elmondható, hogy a személyiségvédelem elérendő célja, - a magas absztrakció szintjén álló - emberhez méltó lét, vagy az emberi lét feltételeinek a biztosítása. A célja mindenféleképpen egy olyan viszonylag objektivizált feltételrendszer kialakítása, amely az embert méltóságában megőrzi, és méltó feltételeket biztosít a személyiség kibontakoztatása során. Itt már jól érződik, miért is olyan szoros a kapcsolat emberi jogok és a személyhez fűződő jogok között. A méltósághoz való jog nyújt kellő alapot a személyiségvédelem területén. A személyiségi jog egy másik, tömör, jól kifejező meghatározása Székely Lászlótól származik: „a személyiségi jogok az embernek és a jogi személyeknek a társadalmi rendeltetésük betöltéséhez szükséges nem vagyoni értelemben vett integritást, háborítatlanságot, beavatkozásmentes mozgásteret hivatott biztosítani, átlagosan, tipizáltan a közfelfogáshoz igazodva, a konvenció által szükségtelennek minősített illetéktelen beavatkozások ellen”.¹³ Ezen meghatározás összegzi leginkább az eddigi definíciókat, mindegyikből felhasználva egy-egy fontos elemet. Székely definíciójából viszont kimarad az „emberhez méltó lét” absztrakt követelménye. Azonban roppant fontos, amit a szerző a személyhez fűződő jogok társadalmi rendeltetéséről mond. Nevezetesen, hogy „a vélelmezett értékteremtő képesség kibontakoztatásához szükséges autonóm mozgástér külső határait megoltalmazza a szükségtelen mértékű, illetéktelen beavatkozástól”, de mindezt a társadalom, és az állam azért biztosítja, mert „szüksége van az egyén által teremtett kultúrártékek produktumaira”.¹⁴

Hogy miért tartozhat a környezethez való jog a személyhez fűződő jogok rendszerébe, arra már eddig is próbáltam választ találni. Még tovább lehet boncolgatni a kérdést, ha az „emberhez méltó életfeltételek” kérdést jobban megvizsgáljuk. Szintén Petrik Ferenc nyújt segítséget ebben. Kifejti, hogy „emberhez méltó életfeltételek az emberi test épségére, egészségére, valamint az ember testi és szellemi működéséhez szükséges további-nem vagyoni-értékekre vonatkoznak, amely megléte nélkül nincs személyiség”. Hozzáteszi még, hogy nem csupán azok az értékek tartoznak ide, amit a közvélekedés annak tart, hanem „mindaz, amit az ember maga értéknek minősít”.¹⁵ Nos, az egészséges környezet, megfelelő tisztaságú víz, levegő, jó termőföld az ember fizikai életfeltételeit biztosítja, így azok megóvása, fenntartása elengedhetetlenül szükséges az emberhez méltó életfeltételek kialakításában.

3.2. Személyhez fűződő jogok a Ptk. – ban

Mi is következik a fent leírtakból? Hogy és miként válthatjuk „aprópénzre” a vázoltakat, a hatályos Ptk. alapján? A Ptk. 75. § (1) bekezdéséből kell kiindulni, miszerint „A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.” A dolgozat egyik célja, ebből a generálklauzulából kívánja levezetni a környezethez való jog személyiségi jogi jellegét. A Ptk. nem véletlenül alkalmazza e megoldást. Nem ad taxatív felsorolást a személyhez fűződő jogokat illetően. Azért nem ad, mert minden kódexet hosszabb

¹³ LENKOVICS Barnabás-SZÉKELY László: *A személyi jog vázlatja*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp.2001., 100. oldal

¹⁴ LENKOVICS Barnabás-SZÉKELY László: *A személyi jog vázlatja*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp.2001.,99. oldal

¹⁵ PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme - A sajtó-helyreigazítás*, HVG- ORAC, Bp. 2001, 43.o.

távra terveznek, készítene. Az adott, kódex megalkotásának pillanatában elismert jogok pedig pár év, évtized alatt megváltozhatnak, bővíhetnek. Ezért „nyitva” áll a Ptk., várva azokat a jogokat, melyek személyiségi jellege bizonyítható, elismerésük szükséges és hasznos is egyben.

Az előző oldalakon keresztül az egyik célom, éppen az volt, hogy a jog személyiségi jogi jellegét megpróbáljam bebizonyítani és érvényesíthetőségének lehetőségét körbe járni. Mint arra már oly sokszor utaltam, e levezetés végső soron a bíróságok feladata. Az bírna igazán jelentőséggel, ha a bíróság saját hatáskörében jutna hasonló következtetésre. Bár látom, hogy a jogérvényesítés problematikájának kidolgozása, hosszú távú, aprólékos munkát igényel, önmagában ez sem elég a jogtechnikailag elfogadható megoldás kialakításához. Fontosabb az absztrakt jogértelmezés, a probléma levezetése iránti igény megléte. Továbbá még fontosabb, hogy az igény mögött széles társadalmi támogatás álljon. Azon igény mögött, mely a környezeti problémák minél szélesebb, a jog által elismert és támogatott megoldási lehetőségeket kívánja megvalósítani. Főként azt az igényt értem ez alatt, amely az autonóm személyben érett meg, hogy a környezetvédelmi „feladatokat” ne kizárólag a közigazgatási jog (esetleg a vagyongjog) szabályozza. Legyen meg az egyén jogi lehetősége, hogy az őt, illetve közösségét érintő környezeti ártalmakkal szemben fellépessen.

A továbbiakban visszakanyarodnék a Polgári Törvénykönyvhöz, amely egy nem taxatív felsorolást tartalmaz a személyhez fűződő jogok köréről. Ezek a törvényhozó akarata szerint, és a bírói gyakorlat szerint is fontosabb személyhez fűződő jogok. A Ptk. a 76. § - 83. § között sorolja fel példálózó jelleggel ezeket a jogokat. A dolgozat szempontjából azonban csupán a 76. § bír jelentőséggel. Ez a szakasz kimondja, hogy „a személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen [...] a testi épség, az egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése.”

Amint arról már szó volt, a Ptk. 76. § szakaszában foglalt egészség, becsület emberi méltóság, és testi épség megsértéséből levezethetővé válik a környezethez való jog. De ha azt mondjuk, ez nehézségekbe ütközik, akkor egyszerűen a felsoroltakra hivatkozva lehetne megállapítani, környezeti ártalmak esetén, a személyhez fűződő jogok megsértését.

Gondoljunk bele, egy szennyezésből következik az egészség sérelme, egy zöld övezet nélküli lakóhelyen pedig könnyen elképzelhető a becsület, vagy az emberi méltóság sérelmének megállapítása. Tehát, ha nem is nevesíti a jogalkotó a környezethez való jogot, személyhez fűződő jogként, mégis a „környezeti igények” érvényesíthetőek lennének a 76. § nevesített személyhez fűződő jogaiból, mivel pl. az egészséges környezet immanens kritériuma az egészséghez való jognak. Nem egészséges környezetben, előbb vagy utóbb a személy sem lesz egészséges. Miért kell ezt megvárni? Az immanens kritérium sérülése végül is oda vezet. Ezért fontos lenne még ebben a pillanatban megadni az igényérvényesítés lehetőségét, egyfajta megelőző jelleggel. *Nevesített jog sérelmének elhárítását célzó, megelőző intézkedésekre jogosító jogcímen.* Ezzel a megközelítéssel nem kívánom elvetni az akár a jogalkotó akár a bírói gyakorlat által kialakítható környezethez való jog mint személyhez fűződő jog koncepcióját. Csupán azt kívánom érzékeltetni, hogy könnyebb jogtechnikai megoldást választva a probléma ilyen szemszögből is kezelhető.

A Ptk. rendszerében maradva egy problémás dologra bukkanhatunk. Hogyan

értelmezzük a 75. § (3) bekezdését, mely megállapítja, hogy a „személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, feltéve, hogy a hozzájárulás megadása társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztetet...” Ebből az következhet, hogy az környezethez való jog, mint személyhez fűződő jog tekintetében nagyon szűk körben érvényesülhet a magatartáshoz való hozzájárulás. Ez azért van így, mert a környezeti problémák legtöbbször nem csak az adott személyre hatnak ki, hanem nagyobb embercsoportra, így akár a társadalomra is. Ekkor viszont a „társadalmi érdeket sértő, vagy veszélyeztető magatartás” tiltásába ütközünk. Így e jog tekintetében azt jelentené a Ptk. szabályozása, hogy a környezeti kérdésekben (még ha annak személyhez fűződő jellege bizonyított is), nem lehet hozzájárulni ahhoz a magatartáshoz, mely mindezt sértené. Annak megválaszolására, hogy az ilyen széles körű tilalom vajon áldásos, jó megoldás lenne-e nem vállalkozom. Annyi azonban leszögezhető, hogy a válasz megítélése környezetvédelmi illetve jogi szempontok szerint nagyban eltérhet egymástól.

Személyiségi jogok tekintetében az új Ptk. (A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény) hoz némi változást. Többek között, nyíltan az emberi méltósághoz való jogból vezeti le a személyiségi jogokat. Tehát az AB korábbi álláspontja már törvényi szinten is visszatükröződik. A 2:42.§ kimondja: „mindenkinek joga van ahhoz, hogy a törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse és, hogy abban őt senki ne gátolja”. A nevesített jogok között nem történt lényeges változás. A szankciórendszer tekintetében a sérelemdíj jelenik meg, mint a nem vagyoni kártérítés megfelelő formája. Ezen változásokra a szankciók tárgyalása során térek ki.

Ezen kódextől eltérő megoldást mutatott a 2009-ben készült Ptk. (2009. évi XXXI. törvény) melyben az egészséges környezethez való jog megjelent személyhez fűződő jogként! A 2:77. § úgy rendelkezett, hogy: „a személyhez fűződő jog megsértését jelenti a természet és az egészséges környezet védelmére vonatkozó jogszabályi rendelkezések megszegése, ha az a társadalom, annak csoportjai vagy a személyek életkörülményeinek romlásában kifejeződő sérelem bekövetkezését okozza”. Igen kedvező a második fordulat, ami az alkotmánybírói és bírósági gyakorlatot követi, miszerint az életkörülmények romlása alapozza meg a személyhez fűződő jog megsértését. Ugyanakkor emellett a természet, környezet védelmére vonatkozó jogszabály megszegése is szükséges feltétel. Tehát gyakorlatilag közigazgatási jogi mederbe tereli a bizonyítást, de lehetővé teszi személyiségi jogi szankciók alkalmazását is. A konstrukció értékelésekor fontos hangsúlyozni, hogy a törvény nem lépett hatályba.

4. A környezethez való jog mint személyhez fűződő jog érvényesíthetősége

Számos probléma merül fel ennek kapcsán. Először is arra keresem a választ, hogy a környezethez való jog sérelme esetén ki jogosult a pert megindítani? A környezeti ártalmak, hatások, sérelmek jellegéből adódóan általában egyszerre több jogalanyt érintenek. Ezek közül ki, és hogyan kaphat perlési jogosultságot? Valamint milyen szempontrendszer szerint határozható meg a sérelem bekövetkezése? Konkrét példa alapján tehát egy gyár szennyező kibocsátása ellen ki léphet fel?

Ha ezt csak a gyár „hatásterületén” élőknek engedi meg a jog, az nagyban hasonlítana a szomszédjogi igényekhez. Ahhoz viszont a Ptk. 100. § szakasza szerint „A tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná,

vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné." A szükségtelen zavarás megállapítása egy olyan szennyezés tekintetében, aminek zavaró közvetlen hatása nincs, ugyanakkor egészségkárosodáshoz vezethet, roppant nehézkes. Még nehezebb a helyzet az esztétikai károk bizonyításánál. Másrészt a személyhez fűződő szankciórendszer azért is indokolt, mert ez esetben a „szomszédság” nem szükséges a jogsértés megállapításához.

Példaként vegyünk egy népszerű kiránduló helyet egy völgyben. A völgy mellett található erdőt annak tulajdonosa letarolta, így a völgy esztétikai szépsége, jellege teljesen odavész. Vajon azok az emberek, akik rendszeresen jártak pihenni e völgybe nem sérelmezik a táj megváltozását? Nem nehéz belátni, hogy ez esetben a völgy érintetlensége egyes emberek személyiségének részét képezte. Ezt a nagyon szélsőséges példa jól mutatja, az egymással jogok mérlegelésének problematikáját. A tulajdonhoz való jog, és a tulajdonnal való szabad rendelkezéshez való jog ez esetben a személyhez fűződő joggal állna összeütközésben. Természetesen ez hatalmas problémát jelent, és látszólag nem áll arányban e két jog.

Úgy gondolom, ezekben az esetekben a bíróságok (az AB által kifejlesztet teszthez hasonló) szükségességi, arányossági illetve a közérdekűségi teszt alkalmazásával dönthetnék el a kérdést. A közérdekűségi tesztet az 64/1993. (XII. 22.) AB határozat a tulajdonhoz való alapvető joggal összefüggésben dolgozta ki. Miszerint az alapjog-korlátozás szükségességi oka lehet a „közérdek”. Egyebekben az alkalmassági-szükségességi- arányossági teszt szerkezete megmarad, azonban abban a hangsúly az arányossági kritériumra tevődik. Több személynek a helyhez fűződő kapcsolata, a pihenéshez, egészséghez, környezethez való joga, arányban áll-e a tulajdonjoggal?

Amint azt egy másik AB határozat is leszögezi, a nem vagyoni kártérítésnek jogalapját képezi, ha az illető egyén életében, társadalmi életében érzékelhető változás áll be.¹⁶ Ebből kiindulva könnyen elképzelhető a nem vagyoni kártérítés megítélése. Ennél az esetnél sokkal könnyebben megítélhető, ha tényleges szennyezés az egészség veszélyeztetésével jár, és így az egészséghez való jog ütközik a tulajdonnal való rendelkezés jogával. A szennyezések esetében annak bizonyítása, hogy az egészség romlása, az élet minőségének változása a szennyezésnek tudható be, borzasztóan nehézkes. Sőt, a már fentebb kifejtett határértékek alatti kibocsátásokat sem lehet eredményesen kezelni.

A környezethez való jog személyhez fűződő jogként való elismerése úgy tűnhet, visszaélésekre adhat okot, és megnövekedett ügyterhet jelentene a bíróságok számára. Ezért különösen is megfontolandó, kinek is jár perlési jogosultság. Arra a következtetésre jutottam, hogy az AB által (a nem vagyoni kártérítés következtében) a 34/1992 határozatban kifejtett szempontrendszer megfelelő lehet ennek eldöntéséhez. Ennek értelmében azt kell bizonyítani, hogy a felperes életében, életének minőségében, egészségében valamilyen változás következett be az alperes tevékenysége által. Az eredményes bizonyításhoz nem szükséges a „szomszédság”. Elképzelhető, hogy egymástól távol élő személyek lesznek a per alanyai, ha adott esetben a táj megváltoztatása indokolja a személyiségsérelmet. Erről ír Sólyom László, mikor egy egyesült államokbeli bírósági esetet elemez. A public nuisance jogintézmény keretében ír arról, hogy csak az perelhet, aki bizonyítja, hogy a mindenkit ért sérelmen felül (a public nuisance tényállásában a népesség egy rétegét jogellenesen sértő tevékenység valósul meg) speciális, csak őt érintő kárt szenvedett. Ennek a speciális érdeksérelemnek a fogalmát – írja Sólyom – azonban rendkívül kiterjesztették az amerikai bíróságok. Elegendő, ha valaki például bizonyítja,

¹⁶ ABH 34/1992 (VI.1.)

hogy speciális érdeke fűződik egy hely érintetlenségéhez, és ezen érdekét megalapozhatja azzal, hogy rendszeresen kirándul ott. Ezután a bíróságnak meg kell állapítania a sérelem „súlyosságát”, és a sértés „ésszerűtlenségét”.¹⁷

Bármennyire is eltérő az angolszász jogrend, láthatjuk, hogy ilyen irányú környezetvédelmi igényérvényesítés kialakítására, nálunk is megvan az elvi lehetőség. A bíróságok jogfejlesztő munkája Magyarországon sem példa nélküli, és az sem elképzelhetetlen, hogy a jövőben kialakuljon a személyhez fűződő jogok környezetvédelmi értelmezése is. Tény, az amerikai példánál maradva, hogy a speciális érdeksérelem megállapítása roppant ingoványos terepre vezet bennünket. Bonyolult és nehezen megállapítható (szubjektív elemeket is tartalmazó) kritériumrendszer szerint lehetne értelmezni a sérelem „súlyosságát”, és a sértés „ésszerűtlenségét”.

Mindezek jövőbeni lehetséges megoldások. Most tekintsük át azt, hogy milyen eljárásjogi lehetőségek adóttak napjainkban. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 48. § szakasza szerint, a perben fél az lehet (perbeli jogképesség), aki a polgári jog szabályai szerint jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek. A környezethez való jog, mint személyhez fűződő jog érvényesíthetőségére, nyilvánvalóan a Pp. általános szabályai, és a személyhez fűződő jogok érvényesítésének módjai az irányadók. Itt csupán a környezethez való jog különleges helyzetére szeretném felhívni a figyelmet. Nevezetesen hogy milyen eltérő jogérvényesítési megoldásokat vonhat maga után. A környezeti sérelmek, hatások gyakorta több személyt, az emberek nagyobb csoportját érintik, így lehetséges, hogy egyszerre több személy személyiségi joga is sérül.

Megfelelő jogi konstrukciónak tűnik a pertársaság. A Pp. 51.§ szerint: „több felperes együtt indíthat pert, illetőleg több alperes együtt perelhető, ha a per tárgya olyan közös jog, illetőleg olyan közös kötelezettség, amely csak egységesen dönthető el, vagy ha a perben hozott döntés a pertársakra a perben való részvétel nélkül is kiterjedne, b) a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek, c) a perbeli követelések hasonló ténybeli és jogi alapból erednek, és ugyanannak a bíróságnak az illetékessége mindegyik alperessel szemben megállapítható.” A pertársaság mint egyfajta class action biztosíthatja a sértettek jogainak hatékonyabb érvényesítését, valamint megkönnyíti a bírósági munkát.

Hasonlóan alkalmazhatónak tűnhet a Pp. 54. § szerinti perbe való beavatkozás. Itt lényeges feltétel, hogy az élhet e lehetőséggel, akinek jogi érdeke fűződik ahhoz, hogy más személyek között folyamatban lévő per miként dőljön el. Nagy lehetőség rejlik, a környezethez való jog érvényesítése körében, a közérdekű igényérvényesítésben. Ennek lényege, hogy nem közvetlenül a jogsérelmet szenvedett személy fordul a jogainak érvényesítése érdekében a bírósághoz vagy más hatósághoz, hanem valamely szervezet a saját jogán lép fel vagy indít eljárást. Fontos követelmény, hogy nagyobb hatású jogsértés előzze meg az igényérvényesítést.¹⁸

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Tvtv.) szerint például, a természeti területek és értékek jogellenes károsítása vagy veszélyeztetése esetén a természet védelme érdekében a természetvédelmi célú társadalmi szervezetek jogosultak fellépni és kérhetik állami szervektől, önkormányzatoktól a megfelelő és hatáskörükbe tartozó intézkedés megtételét,

¹⁷ SÓLYOM László: *Környezetvédelem és polgári jog*, Akadémiai kiadó, Bp.1980, 24. oldal

¹⁸ KISS Daisy: *A polgári per titkai*, HVG- ORAC, Bp. 2009.,211.oldal

illetve pert indíthatnak a károsító, veszélyeztető ellen. A környezethez fűződő jog, mint személyhez fűződő jog ilyen irányú érvényesíthetősége, egyrészt azért lenne hasznos, mert a személyhez fűződő jogok szankció rendszere roppant hatékony lehet e téren. Másrészt nem szükséges elem a természet, környezet jogellenes károsítása, „csupán” a személyhez fűződő jog megsértése.

Egy másik megoldást vázol a Tvtv. 81. § (1) bekezdése. Mégpedig, hogy „aki a természet védelmére vonatkozó jogszabályokat, egyedi hatósági előírásokat megszegve kárt okoz, a kárt a Polgári Törvénykönyv 345-346. §-ában foglalt szabályok szerint köteles megtéríteni”. A (2) bekezdés e) pontja szerint, a kár magában foglalja „a társadalom, annak csoportjai vagy az egyének életkörülményeinek romlásában kifejeződő nem vagyoni kárt”. Ezen nem vagyoni kár megtérítése iránt keresetet az ügyész indíthat, és a megítélt kártérítést a környezetvédelmi alap célfeladat fejezeti kezelésű előirányzat részére kell megfizetni.[81. § (4)]. Bár ezen rendelkezések nem a személyhez fűződő jogok megsértésének következményeiről szólnak, érdekes megfigyelni, hogy a törvényalkotó nem vagyoni kárként értékeli adott esetben az életkörülmények romlásával bekövetkezett kárt. Ezen rendelkezés analóg alkalmazása során elképzelhető, hogy a jogellenesség megállapításához nem feltétlenül szükséges a természet védelmére vonatkozó jogszabály megsértése, hanem akár a személyhez fűződő jog megsértése is kellő alapot nyújthat. Úgyszintén elképzelhető, hogy nem kizárólag az ügyész jogosult a nem vagyoni kártérítés iránti kereset megindítására, hanem bárki, akit az életkörülményeinek romlásában kifejeződő nem vagyoni kár ért. Tehát ilyen értelmezés mellett az állampolgárok léphetnének fel a közérdek védelmében.

Hasonló lehetőség biztosított az Amerikai Egyesült Államok egyes tagállamaiban, ahol a “public nuisance” környezetkárosítás tényállása esetén jogszabály bármely személy számára perlési jogosultságot biztosít (“private attorney general”).¹⁹

5. A személyhez fűződő jogok szankciórendszere

5.1. A hatályos Ptk. szankciórendszere

A hatályos Ptk. 84. § (1) bekezdése meghatározza, akit személyhez fűződő jogában megsértenek, az eset körülményeihez képest a következő polgári jogi igényeket támaszthatja. Ezek közül a jogirodalomban szokásos megkülönböztetni az objektív és szubjektív szankciók csoportját. Objektív szankció alkalmazására kerülhet sor, a jogsértés pusztá ténye alapján, nem szükséges a jogsértő magatartás felróhatósága. Az objektív szankciókat a Ptk. 84. § (1) bekezdés a)-d) pontja tartalmazza, miszerint (akit személyhez fűződő jogában megsértenek) (a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását, (b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; (c) követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozzatall vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak; (d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztását. Ezek közül az a), b) és d) pontokban foglalt jogkövetkezmény

¹⁹ Ecology law Quarterly 1972 Winter, 257. oldal

kifejezetten alkalmas lehet környezetvédelmi célú intézkedésre.

Gondoljunk bele a feltételezett szituációba, miszerint egy személy környezetszennyezést, -rongálást észlel, és a hosszadalmas közigazgatási út helyett egyszerűen (a személyhez fűződő jog sérelmének bizonyítása után) követelheti a jogsértés abbahagyását, vagy éppen az eredeti állapot helyreállítását. Tehát ahelyett, hogy az állam a hatóságoknak „árulkodó”, azok lassú eljárását tétlenül végignéző állampolgárokat nevelne, ösztönözné az autonóm személyt, hogy az őt ért sérelmet, saját kezébe véve az ügyet, orvosolni tudja. Gyorsan, hatékonyan. A környezeti ártalmakat sok esetben már orvosolni sem lehet, ha nem cselekszünk gyorsan. Nem megfelelő, ha minden környezetvédelmi problémakezelést a hatóságok feladatkörébe juttatunk, és így az állampolgár passzív érdektelenségben, bosszúságban nézi végig, hogy személyisége részét képező, életfeltételeit meghatározó környezet romlásba, pusztulásba megy. Aktív állampolgári tevékenységre ösztönző megoldás lehet ez, amellyel a környezetvédelmi célok hatékonyan szolgálhatóak. Nem mellékesen az ez irányú szemlélet segíti és ösztönzi az állampolgároknak a „civil kurázi” kialakulását.

Visszakanyarodva a szankciórendszer kérdéséhez az találjuk, hogy az objektív szankciók tehát kifejezetten alkalmasak környezetvédelmi célokra. Azonban súlyos, felróható magatartás okozta jogsértésekre alkalmasabb szankciónak bizonyulnak az ún. objektív szankciók. Ezeket a Ptk. 84.§ (1) bekezdés e) pontja, valamint 84. § (2) bekezdés szabályozza, így: (akit személyhez fűződő jogában megsértenek) kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint, illetőleg ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat.

Mint a magánjogi eszköztár egyik legütősebb „fegyvere”, a kártérítés bír a legnagyobb „elrettentő” erővel, valamint sok esetben a megfelelő elégtétel nyújtja a sértett számára. A személyhez fűződő jogok sérelme esetén a legtöbb esetben, kimutatható, vagyoni kár nem következik be a sértettnél, ugyanakkor az életében bekövetkezett változásnak, sérelemnek valamilyen formában elégtételt kell nyújtani.

Ezt felismerve alakult ki a nem vagyoni kártérítés jogintézménye, ami a személyhez fűződő jogok speciális szankciója. A 34/1992 (VI.6.) AB határozat foglalkozik a nem vagyoni kártérítéssel. Megítélésének, a sérelem pénzben való kifejezésének azt a feltételét állítja, hogy a személyiségi jogában sértettnak az életében érzékelhető változás állott be a jogsértés kapcsán. Életének minősége érzékelhetően rosszabbodott. A környezethez való jog sérelme lehet például a tájkép megváltozása, a kirándulóhely megszűnése, romlása. Így a sértett életében bekövetkezett változás lehet, a kirándulóhely elvesztése, a pihenés lehetőségének megszűnése. Ennek következtében új, messzebb lévő kirándulóhely látogatása még pénzben konkrétan is kifejezhető hátránnyal jár.

Ugyancsak például szolgálhat az is, ha egy folyó képe megváltozik, elterelik, vagy a benne lévő halállomány szennyezés következtében megfogyatkozik, és a folyót rendszeres látogató, horgászó személy életében bizony ez komoly változáshoz vezet. Könnyen belátható ilyen esetben, hogy aki több éven, évtizeden keresztül rendszeresen járt pihenni, kikapcsolódni az adott helyre, annak az a táj, folyó, hegy, erdő a személyisége részét képezheti. Elválaszthatatlanul összefonódott a személyiség a természettel, és annak megváltozása roppant érzékenyen érintheti a személyt. Nem beszélve azokról az esetekről, amikor szennyezés, rongálás következtében a lét fizikai feltételei kerülnek veszélybe, ott egyenesen az egészség, testi épség sérül.

Az AB határozat tehát iránymutatásul szolgál a bíróságoknak, hogyan, és milyen szempontok szerint határozható meg a kártérítés mértéke. A szubjektív szankciók második formája, hogy ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. A közérdekű célra kiszabható bírság, véleményem szerint a környezetvédelmi célokat jobban szolgálhatja, és kevésbé járna olyan visszásságokkal, mint a kártérítés. Visszáságnak gondolom azt, hogy a nem vagyoni kártérítéssel járó anyagi haszonszerzés céljából a perlési hajlandóság aránytalanul és feleslegesen megsokszorozódna. A személyiség valós sérelme nélkül is perelnének személyek, nem megalapozott, valótlan sérelmekre hivatkozva. Persze ennek felismerése és kiküszöbölése a bíróságok feladata, amely nem is sokkal nehezebb, mint egyéb személyhez fűződő jogok sérelmének a megállapítása.

Ugyanakkor fontos különbség a környezethez való jog és más személyhez fűződő jogok között, hogy a környezethez való jog ritkán érint csak egy személyt. Általában a "környezethez" tartozó több személyt is sérthet egyazon magatartás. Így kérdésessé válik, ki jogosult személyhez fűződő jogának megsértésére hivatkozni. Problémás lehet, hogy aki gyorsabban reagál, hasznot húzhat belőle, és más, akit szintén sérelem ért nem tehet semmit. Ezen problémák kiküszöbölésére is megvannak a megfelelő eljárási szabályok, például a fentebb ismertetett pertársaság. Tehát nem elvetendő a kártérítés alkalmazása, mert sok esetben valóban a legmegfelelőbb elégtétel.

Azonban a közérdekű célra kiszabható bírság jobban összhangban áll környezetvédelmi célokkal, amelyek szinte minden esetben közérdekűek is egyben. Azért is előnyös e szankció alkalmazása, mert talán megszünti azok számát, akik csak haszonszerzés céljából perelnének, másrészt pedig nem róna aránytalan terhet a jogsértőre. Ugyanakkor, ha személyhez fűződő jogának megsértése esetén ugyanazon ügyben egyszerre több személy követel kártérítést, az esetben nyilvánvalóan a jogsértőre nem szabható ki olyan mennyiségű kártérítési kötelezettség, hogy az minden személy maximális igényét kielégítse.

Ezért a törvény szövege szerint is, ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. A közérdekű cél megragadható lehetne akként is, hogy bármely környezetvédelmi, környezetjavítási célra alakult társadalmi szervezet, állami szerv feladatainak ellátására lenne fordítható a bírság. Elképzelhetőnek tartom azt is, ha egyetlen erre a célra alakult „környezetvédelmi alapba” folyna a bírság, amelynek felhasználását jogszabályban kell rögzíteni. Mindkét esetben törekedni kell a szubszidiaritás elvének érvényesülésére, tehát arra, hogy a jogsértés bekövetkeztéhez, (földrajzilag) minél közelebb történjen a befolyt bírság felhasználása.

Ehhez hasonló a Tvtv.-ben szabályozott környezetvédelmi alap, amit önkormányzatok hozhatnak létre. A Tvtv. 80. § (4) bekezdés szerint „ha a természetvédelmi bírságot a helyi védett természeti terület esetében szabták ki, akkor az önkormányzat környezetvédelmi alapja, vagy annak természetvédelmi célokat szolgáló részének bevételi forrása”.

Összegezve a fentieket: a szubjektív szankciók nagy reménnyel kecsegtetnek, ugyanakkor megállapításuk roppant bonyolult ez esetben. Az objektív szankciók ellenben tökéletesen illeszkednek a hatékony környezetvédelmi megoldásokhoz, és alkalmazhatóságuk sem vet fel annyi problémát.

5.2. Az új Ptk. szankciórendszere

Az új Ptk. két új elemmel bővíti a hatályos szankciók sorát.²⁰ Az objektív szankciók közé beemelné, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át annak javára, akit személyiségi jogában megsértenek (a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint). További változás, hogy a nem vagyoni kártérítés helyébe annak funkcióival megegyező sérelemdíj lép.

A sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultság megállapításához a jogsértés tényén kívüli további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. A felróhatóság úgy jelenik meg, hogy a bíróság figyelembe veszi azt a sérelemdíj mértékének a megállapításánál. Elmondható tehát, hogy a nem vagyoni kártérítés funkciója szélesebb körben érvényesülhet azzal, hogy nem szükséges a jogsértő felróhatósága.

Még egy további változás is jellemzi a törvényt, nevezetesen az, hogy a személyiségi jogok megsértése miatt az ügyész és az alapvető jogok biztosa is felléphet, és érvényesítheti a jogsértés felróhatóságtól független szankcióit, ha a jogsértés közérdekbe ütközik. Ez a változás kifejezetten előnyös lehet, ha a környezethez való jog, személyiségi jogi elismerést nyer, ugyanis – mint arról korábban már szó volt – a környezethez való jog sérelme általában közérdekbe is ütközik. E megoldás által továbbá bővül azok köre, akik környezetvédelmi célból jogi úton felléphetnek. Ebben az esetben is a jogsértéssel elért vagyoni előnyt közérdekű célra kell átengedni.

Hiányzik azonban a törvényből a bíróság közérdekű célra kiszabható bírság elrendelésének intézménye. A sérelemdíj, felróhatóságtól való viszonylagos elkülönültsége teszi ezt lehetővé, veszi át annak funkcióit.

Összességében, kijelenthető, hogy mind a hatályos, mind az új Polgári Törvénykönyv megfelelő szankciórendszerrel bír a környezethez való jog érvényesíthetősége körében.

5.3. A nem vagyoni kártérítés jogintézménye az AB gyakorlatában

Az AB a 34/1992 (VI.1.) határozatában, a nem vagyoni károk kérdéskörében foglalkozott a személyiségi jogvédelemmel. Az indítvány szerint nem lehet a személyiségi sérelmeket kisebb súlyúnak tekinteni, mint a vagyoni érdeksérelmeket. Ez a kíváncsi szükségessé teszi, hogy a kártérítési igény érvényesítésének ne legyenek szigorúbb feltételei nem vagyoni személyiségi érdeksérelmek esetében, mint vagyoni károsodásnál.

Az AB ennek kapcsán a nem vagyoni kártérítés jogintézményét vizsgálta. A testület jogösszehasonlító vizsgálatokra támaszkodva megállapította, hogy a polgári jog, mint a polgárok autonómiájának elsődleges jogága, egyre inkább túlmeleg a tiszta vagyoni viszonyok szabályozásán és a személyek személyhez fűződő jogait is - vagyoni jogaikkal egy sorban - védelem alá helyezi. A nem vagyoni kártérítés jogintézményében, amely a polgári jogi jogellenes cselekményekért való helytállás körébe tartozik, a felelősség a személyiségi jogok megsértésére reagál. Az autonómia biztosítását szolgáló személyiségi jogok viszont elválaszthatatlanok az alkotmányos szabadságjogoktól, így az AB az indítvány elbírálása során ebből a szoros összefüggésből indult ki és ezt vizsgálta.

A további indokolásból, kiemelnék egy rövid részletet, amit a testület rövid

²⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:51.-2:52. §§

megfogalmazással, de szigorú elvi élel szögezett le. „A nem vagyoni kártérítés tehát a polgári jogban nem keletkeztetett új felelősségi tényállást, hanem az a személyhez fűződő jogok megsértéséért járó felelősség alakzata, amelynek körében a jogellenesség a személyhez fűződő valamely jog megsértésében áll.”²¹ Ez a kijelentés azért fontos, mert a környezeti károkozásnak (legyen az esztétikai, vagy erkölcsi) adekvát szankciója lehet, ha elfogadjuk a környezethez való jog személyhez fűződő jellegét.

Az AB arra az ellentmondásra is kereste a választ, hogyan lehet vagyoni kártérítéssel orvosolni nem vagyoni károkat. „A pénzbeli kártérítésnek a nem vagyoni károknál az a funkciója, hogy az elszenvedett sérelem hozzávetőleges kiegyensúlyozásáról olyan vagyoni szolgáltatás nyújtásával gondoskodjon, amely az elszenvedett sérelemért körülbelül egyenértékű másnemű előnyt nyújt.”²²

Annak megállapítása, hogy a körülbelül egyenértékű másnemű előny mit jelent, a bíróságok széles mérlegelési lehetőséget kapnak. Azonban erre akként reagál az AB, hogy a polgári jogi felelősség szempontjából a nem vagyoni kártérítés legfeljebb a vagyoni kár fikciós esete; ezért törekszik azt a jogalkotó meghatározott tényálláshoz kötött felelősséggént szabályozni és ezzel objektívnek megtartani (élet, társadalmi életben való részvétel megnehezülése).

A környezetszennyezés, környezeti károkozás, esztétikai károk tekintetében kivételesen fontos az erkölcsi értékek megfelelő minősítése, mert sok esetben konkrét változás nem következik be a sértett életében, társadalmi életében. Sokkal inkább előre kiszámíthatatlan károkat, mély erkölcsi válságot okozhat a személyhez fűződő jogok ilyen irányú megsértése.

Az AB a határozatában újabb nemzetközi jogösszehasonlítást folytatott, és megállapította, hogy a modern jogokban a nem vagyoni kártérítés a személyiség növekvő jogi (polgári jogi) elismerésén nyugszik, s hogy a jogintézmény az általános személyiségvédelem eszköze. A határozat érdemi kérdésében, tehát a vagyoni és nem vagyoni kártérítés közti különbség megítélésében, az AB a következő kijelentést teszi: „Az egyenlő méltóság alapjogán esik csorba, s ezért alkotmányellenes, ha a jog (itt a polgári jog) a személyiség valamely (jogi értelemben strukturált) rétegét, tartalmi vonatkozását kedvezményezi, fölébe helyezi egy másiknak, illetőleg, ha egyes személyhez fűződő jogok tekintetében tartalmilag kirekesztő szabályozással él.

Az azonos személyi méltóság alkotmányos jogából az következne, hogy a polgári jog a személyek személyhez fűződő jogait a személyek tulajdonosi és egyéb vagyoni jogaival egy sorban (egyenlő súllyal) védje. További fejtegetés nélkül is kijelenthető, hogy nem állítható szigorúbb szempontrendszer a nem vagyoni kártérítés megítélésében, mint a vagyoni kártérítés tekintetében, és annak szempontrendszere is kialakított.

Végezetül az AB egyik legmarkánsabb megfogalmazását idézném fel, miszerint a személyiségi jogok elválaszthatatlan összefüggésben vannak az alkotmányos alapjogokkal, a személyiség értékességében jelentkező ez a törvényi megkülönböztetés az alapjogok védelmét tekintve is különbségtételhez vezet. Márpedig az általános személyiségi jog, mint az ember értékmínőségének a kifejeződése, olyan általános értéket testesít meg, amelynek garanciális védelmét alkotmányosan nem lehet e személyiséget alkotó egyes vonatkozások értékelésétől függővé tenni, hanem annak védelmét (az állammal, illetőleg másokkal szemben) általánosan, s a személyiség tartalmi elveit tekintve egyenlően (egyenlő feltételekkel) kell a törvényi szabályozás szintjén biztosítani.

²¹ 34/1992 (VI.1.) AB határozat

²² 34/1992 (VI.1.) AB határozat

A sérelemdíj megjelenése, és annak szabályozása az új Ptk.-ban, megfelel a fenti AB határozatban kimondottaknak. Azonban az elméleti levezetés valamint a személyiségi jogvédelemmel kapcsolatos megállapítások miatt, úgy gondolom indokolt a határozat dolgozatban való szerepeltetése.

6. A bírói gyakorlat

A probléma körbejárása, elméleti levezetése után fontos megvizsgálni, hogy vajon a bírói gyakorlat, jogalkalmazás hogyan viszonyul a személyhez fűződő jogok generálklauzulájához? A Legfelsőbb Bíróság 21. Irányelvében megfogalmazottak szerint: „lehetőséget kell adni a személyiség minden oldalú védelmét, az erkölcsi értékeket szem előtt tartó, jogfejlesztő bírói gyakorlat kialakítására. Ez a törekvés az utóbbi időben a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében már kifejezésre jutott.”

Ezen Irányelvnek és a dolgozat céljának megfelelően, örömmel ismertetetek két bírósági döntést, melyekben a bíróság az egészséges környezethez való jogot személyhez fűződő jogként értelmezi.

6.1. BDT2006. 1299

A bíróság ebben a döntésében megállapítja, hogy az önkormányzat a személyhez fűződő jogok megsértése miatt kártérítési felelősséggel tartozik, ha - jogszabályban előírt kötelezettségei elmulasztásával – nem akadályozza meg, hogy a területén üzemelő presszó működése ne sértse az ott lakók érdekeit, és ezáltal nem biztosítja az egészséges környezethez való jogukat. A presszó működésével kapcsolatos probléma a zavaró hanghatás volt, ami igazságügyi szakértői vélemény alapján, többszörösen túllépte a határértéket.

A bíróság ítéletében megállapítja, hogy az alperes felróható jogellenes magatartásával /mulasztásával/ a felperesek alkotmányos jogai sérültek, s ez az állapot az életminőség romlását idézte elő. Ez önmagában jelentheti a személyiségi jogok megsértését függetlenül attól, hogy ezen túlmenően egészségromlás bekövetkezett-e vagy sem. Tehát megállapította a bíróság a személyhez fűződő jogok megsértését.

Azonban – gondolhatnánk – „most jön a neheze”. A személyhez fűződő jogok megsértése miatt, mint az egyik szankció, kártérítési felelősséggel tartozik az önkormányzat. De hogyan állapítható meg a nem vagyoni kártérítés mértéke? Érdemes megfigyelní az ítéletben meghatározott szempontokat. A nem vagyoni kártérítés összegszerűségének meghatározásánál a bíróság, mérlegelte az alperesi jogellenes mulasztást, a felperesi alkotmányos jogok sérelmének tartósságát, értékelte a felperesek életkorát, a megélt zajhatás határértékét többszörösen meghaladó jelentős, az éjszakai nyugodt pihenés hiányának az életvitelre gyakorolt hátrányos hatását, a károkozás több évig elhúzódó, tartós jellegét. Mindezekkel együtt a nem vagyoni kártérítés mértékét, az egyéniesítés mellett az arányosítás szempontjaira figyelemmel ítélte meg.

Úgy gondolom, hogy mind az egészséges környezethez való jog személyhez fűződő jogként való megállapítása, mind a nem vagyoni kártérítés összegszerűségének megállapítására kidolgozott szempontok nagy jelentőséggel bírnak, valamint „pozitív példával” szolgálhatnak hasonló esetben, a későbbi jogalkalmazás számára.

6.2. BDT2007. 1565

Ezen ítéletben több fontos megállapítást szögez le a bíróság. Az ítélet az egészséges környezethez való jog személyhez fűződő jogi jellegének az előző ítélethez képest más aspektusait, eltérő megközelítését, valamint a nem vagyoni kártérítés összegének különböző meghatározási szempontrendszerét tartalmazza.

Először röviden vázolnám a tényállást. Az alperes természetvédelmi területen engedély nélküli fakitermelést folytatott, egyrészt a tulajdonában lévő földterületen, másrészt a szomszédos helyrajzi számú területekre is áttért. Az eset komplexitása kiválóan alkalmas a környezeti problémák jogi szempontból való megvilágítására. Hiszen az engedély nélküli fakitermelő alperesre, egyaránt vonatkoznak a közigazgatási jogi rendelkezések, szankciók, valamint cselekménye büntető törvénykönyvi tényállást is kimerített. A bíróság jogerőre emelkedett ítéletében két rendbeli, tettesként elkövetett természetkárosítás és két rendbeli, tettesként elkövetett lopás büntetőjogi állapította meg az alperes bűnösségét. Ugyanakkor nyilvánvalóan a letarolt szomszédos helyrajzi számú területek tulajdonosai kártérítési igényre jogosultak az alperessel szemben.

Ezen a ponton meg is állhatna a bíróság, gondolhatnánk. Hiszen a természetvédelmi területen okozott károkért természetvédelmi bíróság sújtja az engedély nélküli fakitermelőt, illetve természetkárosítás büntetőjogi állapította meg az alperes bűnösségét. Ezzel az állam szabályozó és büntetőigénye kielégítést nyert. A letarolt területek tulajdonosainak kárát a polgári jog szabályai szerint megtéríti az alperes. Ezzel bezárult a kör, mindenki megkapta, amire jogosult.

De a bíróság ez ügyben rátapintott arra a hézagra, ami a környezeti károk esetén fennáll, amit a jog nehezen tud (tudott?) kezelni. Nevezetesen, hogy a kárt szenvedett tulajdonosok, valamint az állam büntetőigényének kielégítésén túl vannak, akik igényt formálnak kártérítésre. Kik ezek? És milyen kárt szenvedhettek?

A társadalom, vagy annak csoportjai, és végső soron az egyén szenvednek kárt azáltal, hogy a természetben okozott károkozás, ezen személyek életkörülményeinek romlását eredményezi. Mi a kapocs a károkozás és az életkörülmények romlása között? Milyen jogcímen követelheti valaki az életkörülmény romlásának megállapítását. A válasz kézenfekvően a személyiségi jogi megközelítésben rejlik, ahogyan azt a bíróság ki is mondja.

Visszatérvén most a szóban forgó ítélethez: tisztázott az a személyi kör, akik még igényt formálnak valamiféle kompenzációra az életükben bekövetkezett változás miatt. A bíróság megállapítja: „természetvédelmi területen engedély nélküli fakitermeléssel az egészséges és zavartalan környezet - *mint személyhez fűződő jog*-séremlére okozott nem vagyoni kár megtérítése iránt az ügyész keresetet terjeszthet elő, ha a károkozás a természeti állapot és ezáltal a társadalom, annak csoportjai vagy az egyének életkörülményei romlását eredményezi.”

Az ügyészi kereset előterjesztésének jogalapja a Tvtv. 81. § (4) bekezdése. Eszerint „a társadalom vagy csoportjainak életkörülményei romlásából fakadó nem vagyoni kár megtérítése iránt keresetet az ügyész indíthat, és a megítélt kártérítést a környezetvédelmi alap célfeladat fejezeti kezelésű előirányzat részére kell megfizetni.” Fontos megjegyezni, hogy ez a lehetőség csak a Tvtv. 81. § (2) bekezdés érvényesülése esetén adott, tehát csak akkor, ha a természet védelmének szabályai megszegésével okozzák a kárt. Ez azért fontos, mert így lényegesen kisebb kört

fedhet le ez a hatékonynak tűnő megoldás.

Véleményem szerint önmagában a személyhez fűződő jogok megsértése, tehát akár az életkörülmények romlásának okozása, kellő jogalap lehet a keresetindításhoz. Valamint az ügyész kizárólagos kereset előterjesztési jogosultsága, nem indokolt.

A bíróság kimondja, hogy a lápnak, erdőnek esztétikai értéke is van, amely egyben az emberi egészségre, az egyének életkörülményeire is hatással bíró tényező. A természeti értékek pusztulása, szegényedése a társadalom, illetve csoportjainak életkörülményeit hátrányosan befolyásolja. Nagy jelentőséggel bír e megállapítás, hiszen ebből következik, hogy az életkörülmények romlása akár objektív módon, a természeti értékek pusztulása tényéből megállapítható!

Az okozott kár megállapítása során a bíróság értékelte a szakértő által alkalmazott kárbecslő algoritmus egyenletekkel számoló módszert. Ez egy ökológiai közgazdaságtan eszközeivel adott kárbecslés. Megkülönböztet etikai, potenciális és létezési értékből következő, a társadalom egészét érintő nem vagyoni jellegű károkat. Az etikai érték a társadalom aktuális értékrendjétől, morális színvonalától függő, a biológiai sokféleség megőrzésének kötelességéből és az élet tiszteletéből fakadó érték. A potenciális érték a jövőbeli hasznossági erőforrás (pl. gyógyszerkutatási alapanyagok, biotechnológiai források stb.), a létezési érték jelentése pedig az az értékkomponens, amit a társadalom (emberiség) egy adott időpontban hajlandó lenne megfizetni az eredeti állapotban való megőrzés érdekében.

Ezeket a „kárszámítási szempontokat” fontosnak tartom bemutatni, mert véleményem szerint hasznosnak, alkalmazhatónak bizonyulnak a környezeti jellegű nem vagyoni károk megállapításánál. Ugyanakkor a bíróság kifejtette, hogy tisztán e szempontok alkalmazása nem alkalmazható. Egyrészt, mert a „kárbecslő algoritmus” valójában a vagyoni kár számításának logikáját követi, és ekképp a nem vagyoni kártérítés jellege veszik el. Másrészt mert a hátrány jövőbeli és potenciális bekövetkezte számos más bizonytalan tényezőtől függ. Ezért az ún. *előreláthatósági klauzula* alkalmazásával csak a valószínűsíthető hátrányoknak az esély mértékével arányban álló része értékelhető.

Leszögezi továbbá a bíróság azt is, hogy a személyiségi jogi sérelmek esetén megállapított nem vagyoni kártérítések összegében kirívó különbségek, aránytalanságok nem fordulhatnak elő. Tehát e szempontok együttes alkalmazásával állapítható meg a nem vagyoni kár összege.

7. A jogi személyek környezethez fűződő joga

A jogi személyek személyiségi jogainak létjogosultságát napjainkban úgy a jogtudomány, mint a jogalkotó is elismeri. Azonban nem tekinti egyformának az embert megillető személyiségi jogokkal. E különbségtétel a Ptk. 75. § (2) bekezdésében található meg, miszerint: „a személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, kivéve ha a védelem - jellegénél fogva - csak a magánszemélyeket illetheti meg.

A személyiségi jogok célszerűségi szemléletének alkalmazása segít annak az ellentmondásnak a feloldásában, amely a személyhez fűződő jogok antropológiai magyarázatából kiindulva keresi arra a választ, hogyan illetheti meg a jogi személyeket az ember benső lényegére, személyi igényeire szabott jogvédelem. Erről a célszerűségi szemléletről ír Székely László, amikor kijelenti, hogy „a személyhez fűződő jogoknak konkrét társadalmi rendeltetése van az ember vonatkozásába, az,

*hogy a vélelmezett értékteremtő képesség kibontakozásához szükséges autonóm mozgástér külső határait megoltalmazza a szükségtelen mértékű, illetéktelen beavatkozástól."*²³

Ezen társadalmi hivatása, rendeltetése a jogi személyeknek is van, így nekik is szükségük van „a vagyoni jogképeségen túlmutató zavarásmentes autonóm mozgástérre, melyet azok a személyhez fűződő jogok tudnak biztosítani, melyek nem kizárólag emberhez kapcsolódhatnak."²⁴

Véleményem szerint e célszerűségi elmélet rámutat az ember és a jogi személyek között lévő gyakorlati hasonlóságokra. Mi több, a jogi személy társadalmi rendeltetése lényegesen könnyebben állapítható meg, például létesítő okiratából egyértelműen kitűnik a jogi személy társadalmi rendeltetése, hiszen ez az okirat tartalmazza a jogi személy rendeltetését megalapozó célok, alapelvek, tevékenységi körök összességét. Ezen kibontakozási lehetőségének megakadályozása, ellehetetlenítése meggátolja a jogi személyt abban, hogy társadalmi rendeltetésének eleget tegyen, így az személyhez fűződő jogait sérti.

Azért bír ez a levezetés nagy jelentőséggel a dolgozat szempontjából, mivel ez szolgáltat alapot pl. civil egyesületek környezetvédelmi igényérvényesítésének lehetőségére. Hiszen ha a fent levezetetteknek megfelelően, az egyesület társadalmi rendeltetése körébe, bizonyos környezetvédelmi, természetvédelmi célok, tevékenységek tartoznak, akkor e tevékenységeket akadályozó magatartások, illetve a célokkal ellentétes események bekövetkezése megalapozza a személyhez fűződő jogok sérelmét.

A magyar jogrendszerből egyáltalán nem idegen, hogy civil szervezeteket a nyilvántartásba vett tevékenységük miatt illeti meg valamilyen jogosultság. Hasonló lehetőséget biztosít a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) 15. § (5) bekezdése: „meghatározott ügyekben jogszabály ügyféli jogosultságokat, illetve ügyféli jogállást biztosíthat azoknak a civil szervezeteknek, amelyeknek a nyilvántartásba vett tevékenysége valamely alapvető jog védelmére vagy valamilyen közérdek érvényre juttatására irányul”.

A Ket. e szabályának ismertetésével nem az ügyféli jogokat kívánom a személyhez fűződő jogokkal párhuzamba vonni. Azt hangsúlyozom, hogy a nyilvántartásba vett tevékenység alapján bizonyos jogosultsággal felruházhatóak a jogi személyek.

A jogi személyeket, céljuk szerint megillető jogosultság szabályozását találjuk a Tvt. 65. § (1) bekezdésben. Eszerint „a természeti területek és értékek jogellenes károsítása, veszélyeztetése esetén a természet védelme érdekében a természetvédelmi célú egyesületek jogosultak fellépni, és állami szervektől, önkormányzatoktól a megfelelő és hatáskörükbe tartozó intézkedés megtételét kérni, vagy a védett természeti érték, terület károsítója, veszélyeztetője ellen pert indítani”. Hatékony megoldásnak tűnik, de az egyesületek fellépése kizárólag jogellenes károsítás, veszélyeztetés esetén lehetséges. Tehát nem egyezik meg a személyhez fűződő jogok megsértésének eseteivel, így kevésbé nyújt széles körű védelmet.

A közérdekű igényérvényesítés szankciórendszerének elemei hasonlóságot mutatnak a személyhez fűződő jogok szankcióival, bár jóval kevesebb lehetőség áll

²³ LENKOVICS Barnabás-SZÉKELY László: *A személyi jog vázlatja*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp.2001, 99. o.

²⁴ LENKOVICS Barnabás-SZÉKELY László: *A személyi jog vázlatja*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp.2001, 99.o.

az egyesületek rendelkezésére. A 65. § (2) bekezdés rendelkezik erről, miszerint: „az (1) bekezdés b) pontja szerinti perben a felperes kérheti a bíróságot, hogy a veszélyeztetőt, károsítót tiltsa el a jogsértő magatartástól, kötelezze a kár megelőzéséhez szükséges intézkedések megtételére. Tehát a nagyon lényeges eredeti állapot helyreállítása, valamint a nem vagyoni kártérítés jogintézménye „hiányzik” a szankciók közül.

Összegezve megállapítható, hogy sokkal eredményesebb lehet a jogi személyek személyhez fűződő jogainak érvényesítése körében történő környezetvédelem, mint az ismertetett másik két konstrukció. A jogi személyek, különösen a civil szervezetek környezethez való jogának személyhez fűződő jellegét környezetvédelmi és jogpolitikai szempontból is érdemes lehet elismerni, figyelembe véve a civil szervezetek környezetvédelem terén mutatott fokozódó aktivitását, valamint a bennük rejlő civil kurázi és hajlandóság mértékét.

8. Miért éppen a személyhez fűződő jogok? – Összegzés

E kérdésnek a megválaszolásával szeretném zárni dolgozatomat. Miért nyújt hatékony környezetvédelmi megoldást a környezethez való jog személyhez fűződő jogként való elismerése? A válasz felvázolására törekszik valójában az egész dolgozat, kezdve annak levezetésével, hogy miként és miért értelmezhetjük a környezethez való jogot személyhez fűződő jogként. Ezután igyekeztem elhelyezni a környezethez való jogot az emberi jogok, alapjogok, személyhez fűződő jogok kapcsolatrendszerében. Ennek alátámasztására a vonatkozó Alkotmánybírósági határozatokat vizsgáltam.

Majd azt a kérdés boncolgattam, hogy miért lehet a polgári jog is alkalmas e feladatra. Egyrészt a környezetvédelem egyre inkább az egyének számára is mind sürgetőbb feladatává, kötelességévé válik. Nem nézheti tétlen az egyén, hogy az állami szervek, a közigazgatás képes-e megbirkózni minden feladattal.

Nemcsak, hogy nem nézheti tétlen, de nem is akarja tétlenül nézni. A személyi autonómia részeként, a felelős személy szeretné, ha önmaga is megóvhatná személyiségi jogait, mással, és az állammal is szemben. Erre épül a személyhez fűződő jogok rendszere, ez volt kialakulásának indoka.

A személyhez fűződő jogok változó jellege, megítélése folyamatosan változik. Az elismert jogok köre is folyamatosan bővül, változik. A mindenkor személyiség teljes körű védelmét hivatott szolgálni. Nem lehet e jogokat beskatulyázni, felsorolás szintjén biztosítani. Pontosan azért alkalmazzák a polgári törvénykönyvek, köztük a Ptk. az általános személyiségvédelmi generálklauzulát. A személyiség folyamatosan változik, és különböző történelmi korokban más és más szegmense domborodik ki. Míg a XIX. században a személyes szabadságjogok domináltak, az egyén államtól való kiszolgáltatottságát próbálták korlátozni, addig a XXI. században az egyén rádöbben, hogy mennyire ki van szolgáltatva a természetnek, a környezetének. Az egészséges, emberhez méltó lét és az annak fizikai feltételeit biztosító természet közötti kapcsolat napjainkra félreismerhetetlenül fennáll, így az egyén személyiségének részeként is elismerésre kerül.

A személyhez fűződő jogok ilyen irányú bővülése rég felfedezett folyamat, és azt a bíróságok, valamint az Alkotmánybíróság is elismeri.

Tehát egyrészt úgy gondolom, hogy a környezet a személyiség része, és annak védelme ugyanúgy indokolt, mint a személyiség más irányú védelme. A személyiséget nem lehet megbontani, fontossági sorrendet állítani szegmensei között. A személyhez fűződő jogok szankciórendszere, ahogy azt fentebb kifejtettem

tökéletesen alkalmas a környezethez való jog érvényesíthetőségére.

A fentiek szellemében a személyhez fűződő jogok körébe tartozónak gondolom a környezethez való jogot. A személyhez fűződő jogok érvényesíthetőségben rejlő környezetvédelmi lehetőségek, messze meghaladják az állam által biztosított környezetvédelem szintjét. A polgári jog többi része, legyenek azok szomszédjogok, tulajdon-vagy birtokvédelem, szintén nem képesek lefedni azt a kört, amit az egyén környezetvédelmi lehetőségek kihasználására igényel.

A dolgozatban problémának bizonyult a jogtechnikai megoldások kialakítása, ami azért volt szükséges, mert a környezethez való jog néhány ponton eltérést mutat a többi személyhez fűződő joghoz képest. E tekintetben úgy érzem nem áthidalhatatlan a probléma. A jogalkotás, vagy a bíróságok pozitív jogfejlesztő tevékenysége kétségtelen képes kezelni e problémát.

Irodalomjegyzék:

- SÓLYOM László: Környezetvédelem és polgári jog, Akadémiai Kiadó, Bp. 1980
 HALMAI Gábor-TÓTH Attila szerk.: *Emberi Jogok*, Osiris kiadó, Bp. 2003
 TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. KJK. Bp. 1979
 PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme - A sajtó-helyreigazítás*, HVG- ORAC, Bp. 2001
 JOBBÁGYI Gábor: *Személyi jog*, Novotni kiadó, Miskolc 1996
 SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1983
 LENKOVICS Barnabás-SZÉKELY László: *A személyi jog vázlata*, Eötvös József Könyvkiadó, Bp. 2001
 Kiss Daisy: *A polgári per titkai*, HVG- ORAC, Bp. 2009
Ecology law Quarterly 1972 Winter

Alkotmánybírósági határozatok:

- 8/1990. (IV.3.) AB határozat
 28/1994. (V.20.) AB határozat
 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
 23/1990. (X.31.) AB határozat
 34/1992 (VI.1.) AB határozat
 48/1998. (XI.23.) AB határozat

Jogsabályok jegyzéke:

- Magyarország Alaptörvénye
 A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény
 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
 A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény
 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény
 A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény
 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény